

הרב יחיאל גאלדהאכער

בעמח"ס מנהגי הקהלות, עיה"ק ירושלים ת"ו

אוצר החכמה

נספח

תקופת זמן

תקופת זמן לידתו ותלייתו של אותו האיש יש"ו

הגמרא (סנהדרין דף קז:) מספרת על יש"ו הנוצרי ש"ט שהיה תלמידו של יהושע בן פרחיה, ומדמה אותו לגחזי תלמידו של אלישע, שדחפו אלישע רבו בשתי ידים, וכמו כן דחף יהושע את הנוצרי בשתי ידים.

שניהם ברחו לאלכסנדריה של מצרים¹ מפחד ינאי המלך שהרג את חכמי ישראל. בדרךם חזרה ארצה, התגלה קלונו של התלמיד, ולפיכך הדיחו בשתי ידים, והכריזו עליו חרם בארבע מאות שופרות. על דחי' זו הכריזו את האימרה המפורסמת: "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו, ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו ליש"ו הנוצרי בשתי ידיו".

ערפל כבד שורה על תולדותיו של אותו האיש יש"ו שר", ערפל שמסתיר הן את מוצאו, זהות אביו ואמו, והן את תקופת חייו. ישנן סתירות אם היה תלמידו של יהושע בן פרחיה כמו שנראה מדברי הגמרא (סוטה דף מז.), או שהיה בזמן מאוחר יותר ממאה שנה², ונהרג על ידי הנציב הרומי פונטיוס פילאטוס (ראה שבת דף קד:, בחסרונות הש"ס). בתלמוד בבלי מוזכר שמו של יש"ו הנוצרי מספר פעמים, אולם הצנזור הנוצרית ששלחה בו ידיה הטמאות, ומחקה ושיבשה כל אזכור השייך לביזוי דתם, גרמה לקושי רב למקד את השנים בהם חי, ובאיזה שנה נהרג³.

בתקופת הראשונים, ככל שהנוצרים הצליחו לשכנע את עצמם שאכן אמונתם היא שסייעה להם לגבור על הכופרים המוסלמים ולדחות אותם מארצם - ספרד - לכיוון צפון אפריקה, כן גברה תשוקתם להבים את שארית ה"כופרים" החיים ביניהם דהיינו היהודים, במלחמה רעיונית. מלחמה זו התנהלה באמצעות כמה דרכים: בשכנוע, באמצעות גזירות שונות, וכן בויכוחים פומביים עם נוצרים ומשומרים למיניהם.

א. רבי יהודה ב"ר קלונימוס - רבו של בעל ה'רוקח' - מסביר שברחו למצרים, כי כל כבודן של ישראל היה שם, כמבואר בסוכה (דף נא ע"ב). ועוד כי מצרים שימשה מקום מקלט לכל אלו שהשלטון רדפה אחריהם, כי מצרים לא הסגירה איש שנמלט לשם, ולכן נמלט לשם ירבעם מפני שלמה ואוריה הנביא מפני יהויקים, ערכי תנאים ואמוראים, ברוקלין תשנ"ד, עמוד ריב-ריג.

ב. זה הוא סדר הדורות מזמן ר' יהושע בן פרחיה עד חורבן הבית: תלמידי יהושע בן פרחיה הם יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, ותלמידיהם שמעיה ואבטליון, ותלמידיהם הלל ושמאי. הלל נהג נשיאותו לפני החורבן מאה שנה (שבת טו), והחורבן היה בשנת ג"א תתל, והיא שנת ע' למספרם.

ג. רבים ישבו על מדוכה זו, וראה מ"ש לאחרונה בארוכה, הרב בנימין ש. האמבורגער, משיחי השקר ומתנגדיהם, ב"ב תשס"ט.

אחת הסוגיות השכיחות הן בוויכוחים והן בהיסטאריע - תולדות הזמנים היהודית בתקופה זו, היא בידור זמנו של אותו האיש ימ"ש. הנושא עלה כבר בראשית תקופת הראשונים.

שיאו של הדיון המתמשך היה בוויכוח פארוי, שהתקיים ביום ב' לסדר בלק שנת ה' אלפים, ניסה המומר ניקולס דונין להתווכח עם רבו רבינו יחיאל, ולהוכיחו שיש בתלמוד בבלי דברי כפירה בישו ובנצרות, מן אותו ויכוח מר נמשך ויכוח זה של זהו האיש מאות בשנים.

חכמי ישראל העלו דעות אחדות בסוגיא סבוכה זו, כדי להדוף את מתנגדיהם, לפעמים מתוך התגוננות בעת הוויכוחים, עקב עיסוקם להשיב לחורפי ה' דבר כאיוולתם, ולפעמים באופן אמיתי לחלוטין כדי לפרש דברי חז"ל.

אמונתם הרשמית של הנוצרים היתה שהספירה שלהם מתחלת בשנת ג"א תשס"א ליצירה, סמוך לשנת לידת הנוצרי, כדי לתלות את חורבן בית המקדש - שהיה כעבור ארבעים שנה - בעוון הריגתו - רח"ל מהאי דעתא. אכן חז"ל מסרו לנו כי מארבעים שנה לפני החורבן החלו להראות סימנים על החורבן הקרב¹. אולם ראשי הנצרות ביקשו לתלות את סימני החורבן בתקופת הריגתו של יש"ו ימ"ש².

את שני פנים אלו לתקופתו של התלוי העלה כבר הראב"ד הראשון ב'ספר הקבלה' שלו בצורה ברורה וחדה: "כותבי זיכרונות בישראל אומרים, שיהושע בן פרחיה הוא רבו של יש"ו הנוצרי. ואם כן הוא, בימי ינאי המלך היה³. וכותבי זכרונות באומות העולם אומרים, כי בימי הורדוס נולד ובימי ארקילוס נתלה. ומחלוקת גדולה הוא, שהפרש גדול יש ביניהם יותר ממאה ועשר שנים..."⁴.

ד. מעשר הגליות שגלתה סנהדרין, הראשונה - מלשכת הגזית לחנות שבהר הבית - היתה מ' שנה לפני החורבן, עקב ריבוי רציחות בין היהודים, לכן הפסיקו לדון דיני נפשות, שבת דף טו ע"א; סנהדרין דף מא ע"א; ע"ז דף ח ע"ב. וראה אצל הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצות להרמב"ם, מצוה קנג. מ' שנה קודם החורבן לא עלה הגורל של שעירי יוהכ"פ בימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר מערבי דולק ולא היו דלתות ההיכל נפתחין מאליהן... יומא דף לט ע"ב. מ' שנה ישב רבי צדוק בתענית כדי שלא ייחרב המקדש, גיטין דף נו ע"ב.

ה. לאחרונה פורסם ויכוח שהיה להרשב"א עם כומר נוצרי, ואחת מהטענות הינה בסוגיא זו. ראה שו"ת הרשב"א (חדשות מכת"י), מהדורת מכון ירושלים תשס"ה, סו"ס שסח. ומן הנכון לציין לדברי 'סדר הדורות' ג"א תשפ"ה, שבאותו מועד של הגליית הסנהדרין, תיקן שמואל הקטן את 'ברכת המינים'.

ו. היינו בין השנים ג"א תרנ"ז-תרפ"ד. בתקופת הזוגות.

ז. ספר הקבלה, בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, א, עמוד 53. בהמשך מעלה הראב"ד את מועד לידתו ותלייתו של יש"ו. בכמה נקודות דבריו מוקשים; הרב מרדכי קליין האריך לבאר את מקורי הראב"ד בקטע זה, וביישוב לשונו, הצופה לחכמת ישראל, ה, (תרפ"א), עמוד 99-100.

זמן לידתו ומיתתו

רבותינו וחכמינו ז"ל עמדו בעימות מתמיד עם הדת החדשה - הנצרות, וחלקים נכבדים מדבריהם מתפלמסים עם דעותיה, במיוחד תורתם של חכמי ארץ ישראל. בענין שאלת זהותו של העם הנבחר, חשיבותן של מצוות מעשיות, מועד ביאתו של משיח צדקנו ודמותו, עם זאת, דומה שיש"ו עצמו נזכר בספרות חז"ל רק מעט. קשה לעמוד על אמיתות הסיבה, אם ההזכרה המועטת היא עדות לחוסר ענין שגילו חז"ל במחולל הדת, או שמא הושמט שמו במהלך הדורות, אם בשל צענוזר חיצונית, או שמא גם פנימית. לשאלת הזכרתו בספרות חז"ל יש שני פנים. מצד אחד יש לשאול האם מוזכר באופן מפורש, ובאיוז דרך, ומצד שני יש לבדוק אם הזכירתו חכמינו בכינוי כלשהו.

באמור למעלה הגמרא (סנהדרין דף קז:) מספרת על יש"ו הנוצרי שהיה תלמידו של יהושע בן פרחיה, ומדמים אותו לגחזי שדחפו אלישע בשתי ידים, כמו בן דחף בן חנניה את הנוצרי בשתי ידים.

לכאורה משמע כאן שמייסד הדת הנבזית היה הרבה לפני "קודם החורבן", שהרי יהושע בן פרחיה היה מהזוגות הראשונים והיה נשיא בימי יוחנן כהן גדול. ואכן, כך סוברים רבים מחכמי ישראל, ועל פי הנחה זו דחו את "מסורת" הנוצרית מכול וכול. מאידך היו שפישרו בין המסורות עם ישובים שונים.

דעת האומרים שחי שנים רבות לפני החורבן

נתחיל באלו שנקטו בדעה שחי כמאתים שנה לפני החורבן: ספר תולדות יש"ו, המהדורה הקדומה ביותר, מתקופת ראשית הגאונים, שנמצאה בגניזה הקהירית^ח. וכן כתב באופן ברור רבינו הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שלו: "ישוע הנוצרי עם רבו יהושע בן פרחיה"^ט. האריך בניהן רבי יהודה בן ברזילי הברצלוני - בן הדור דור שאחרי הרי"ף, אשר חי בספרד הנוצרית, ואלו דבריו: "גם הנוצרים התועים לפי ששמעו כך שהמשיח בא בסוף האלף החמישית ומצאו הם שהיה זמן תלויים הרשע חיה עצמו בסוף האלף הרביעי ואע"פ שהיה אותו הרבה ממאתים שנה קודם השלמת האלף ולא היה אלא במאת ל"ז, קבעו הם טעותם בסוף האלף החמישית"^י.

רבינו הרמב"ן ז"ל בוויכוחו המפורסם שניהל בברצלונה עם המשומר פאבלו כריסטיאני, הכריז: "לידתו קרוב למאתים שנה קודם החרבן לפי האמת, ולפי חשבונכם ע"ז

ח. גנזי שעכטער, א, עמוד 329-338.

ט. פהמ"ש להרמב"ם, אבות פ"ב מי"ג וכו"כ נכדו רבי דוד בפירושו לאבות פ"א מ"ו ובפירושו להגדה של פסח, עמוד כג.

י. פירוש ספר היצירה להרב הנשיא ר' יהודה בר ברזילי הברצלוני, ברלין תרמ"ה עמוד 239.

שנה"י. וכ"כ רבינו יהודה הלוי בספרו הכוזרי^{יב}; רבינו יעקב ב"ר מאיר "רבינו תם"^{יג}; הפילוסוף רבי שמואל צרצה מספרד בספרו 'מכלל יופי'^{יד}; רבי שמעון המעילי - תלמיד רבי משולם בעל 'השלמה' וחברו של הרמב"ן^{טו}; רבי יוסף ב"ר נתן אופוציאל, תלמידו של רבינו יחיאל מפריס בספר הוויכוח שלו 'יוסף המקנא': "... צא וחשוב לפי חשבון זה ותמצא שנצלב קודם החורבן ק"ד שנה"^{טז}, ספר זה היה יסוד ופינה לרבים מספרי הניצוח שלאחריו. וכן דעתם של: רבי משה הכהן מטורדיסיליאס במדינת קאטלוניה, בויכוחו שנכתב בשנים קל"ה-קל"ט^{טז}; רבינו שמעון בן צמח דוראן ה'תשב"ץ'^{יז}; וכן השיבו חכמי קטלוניה^{יח} בויכוחם עם המומר יהושע הלורקי בשנת קי"ג^{יח}. וכן נקטו: רבי יו"ט ליפמן

יא. מלחמות ה', סי' כב.

יב. ישו וחבריו הם ה'משועמדים' הנכנסים בתורת ה'מעמודית' הטבולים בירדן^{יב}, מאמר ג' סי' סה.

יג. תוס' לשבת דף קד ע"ב, ד"ה בן סטרא.

יד. כת"י לונדון 1102, שער ג פרק טז, דף 101 ע"ב.

^{יח}ה'תשנ"ח

טו. מלחמת מצוה, נ"ל. תשלד, עמוד שלו.

טז. יוסף המקנא, ירושלים תש"ל, עמוד 138. הוא החיבור הפולמוסי הקדום ביותר שנתחבר בצפון צרפת ונשתמר בידינו.

יז. "כל ישו הכתוב בתלמודינו אינו ישו משיחכם כי אם ישו שהיה בימי ינאי המלך הנקרא אלכסנדר, והוא היה מזרע חשמונאים הנקראים מכביאוש, והיה קודם משיחכם יותר מאה שנה, ובזאת ההגדה (גיטין דף נז) אינו כתוב "ישו הנוצרי" כי אם "ישו" לבדו כמו שהוא בגיטין, וכמה יהודים היו בישראל ששמום ישו שר"ל יהושע", והאריך שם בראיות לדבר, Rabbi Moses Hakohen of Tordesillas and his book 'EZER HA_EMUNA', Florida, 1972, 2. P. 141.

יח. ניהל ויכוח סוער עם הנצרות, ומביא את שיטתם: "כי בעבור תלייתו חרב המקדש", ומאריך כדי לסותרה: "לפי דברי חז"ל, הוא רחוק הרבה" [מהחורבן] כי יש"ו הנוצרי היה בימי יהושע בן פרחיה... לפי זה היתה תלייתו קב"א שנה קודם החורבן^{יח}, מגן אבות, ח"ב הנקרא 'קשת ומגן' סתירת אמונת הנוצרים, דף יא ע"א. וכן כתב בחלק ד של מגן אבות והוא פירושו למסכת אבות, פ"א מ"ו: "יהושע בן פרחיה הוא רבו של יש"ו הנוצרי הידוע כמ"ש במס' סוטה פ' עגלה ערופה", מגן אבות כת"י פריס, הובא במהדורת הרב זייני, ירושלים תש"ס, עמוד 31. ואת מסורת הנוצרית המאחרת אותו לסמוך לחורבן הבית, מזכיר הרשב"ץ שם בפירושו למשנה (פ"א מט"ז) רבן גמליאל אומר.. ואומרים הנוצרים כי בימיו היה יש"ו הנוצרי..", שם עמוד 63.

יט. ובראשם: הרבנים רבינו זרחיה הלוי בעל 'המאור', ר' פרופיאט דוראן האפודי, ר' מתתיהו היצהרי, ר' יוסף אלבו, ר' משה בן עבאס, ר' אסטרוק הלוי.

כ. "זהו היפך סברת הנוצרים שאומרים שמשיחם נולד בשנת ג"א תש"ס... ולפי חשבונינו שאנו אומרים שנולד בימי ינאי המלך, והיה תלמידו של יהושע בן פרחיה ונדון בימיו נמצא שמיתתו היתה ק"כ שנה קודם החורבן^{יח}, אוצר ויכוחים, עמוד 106 / ויכוח טורטושה, בתוך: גנזי נסתרות (קאבאק) במברג תרכ"ח, עמוד 50.

מילהויון, ר' זלמן צבי מאפנהויון כב בתגובתו נגד מסית אחד, דון יצחק אברבנאל^כ ורבי חיים וויטאל^{כד} זכרונם לברכה.

בן סטרא הוא יש"ו הנוצרי

פתיח

מאידך רבים סוברים שחי בסוף ימי בית שני. יסוד לשיטתם הוא המסופר בגמרא (גיטין דף צ.) על פפוס בן יהודה ונאמר עליו שמידתו כמידת אדם שזוכה נופל לתוך כוסו וזורקו ואין שותהו, כי היה חושד באשתו ונועל אותה בבית כשהוא יוצא^{כה}, ואשתו מרים היתה מזנה תחתיו (רש"י שם). מקום אחר מבואר שלאשה זו היה הולידה ממזר ושמו "בן סטרא" וכינויו 'בן פנדירא'^{כז}. על אותו ממזר מסופר במסכת סנהדרין דף סז ע"א, שעסק בכשפים והסית והדיח ודנהו למיתה, ותלאוהו בערב פסח^{כח}. וכידוע ממקום אחר ש"בערב פסח תלאוהו לישוע הנוצרי" בת.

במקום אחר (שבת דף קד:) מסופר על אחד בן סטרא^{כט} שהוציא כשפים ממצרים^ל בשרמת שעל גופו. סיפור זה הובא בקצרה גם בתלמוד ירושלמי שם (פ"ב ה"ד). בתלמוד

כא. ספר הנצחון, אלטדורף ת"ד, ספר דניאל סי' שלב; וראה שם לספר חגי סי' רס.

כב. בספרו ויכוח נגד מומר אחד: תורגם ללה"ק ע"י ר' אברהם קמנצקי, מרפא לשון, וורשא תרל"ג, עמוד 9.

כג. נחלת אבות, על מסכת אבות, פ"א מ"ו; מאידך ראה מה שכתב בפירושו לספר דניאל, מעייני הישועה, מעיין י' תמר ח'.

כד. "כתיב עשיו, כי להיות שנתגלגל בישוע תלמיד רבי יהושע בן פרחיה", פרי עץ חיים, שער ראש חודש, פ"ג ד"ה נמצא במק"א (ומן הסתם כוונתו להנוצרי). מה שכתב "כתיב עשיו" היינו עם יו"ד, צ"ב הרי במקרא כתוב עשו חסר י' וכ"כ אברבנאל בישעיה לה, י, ד"ה והנה: חכמי האמת קבלו, שנפש עשו נתגלגלה בנפש יש"ו הנוצרי; וכ"כ גם בספרו משמיע ישועה, מבשר השלישי סוף נבואה ז. יש לציין לדברי ה'כתם פז' בביאורו לזח"א דף עח ע"ב, שהזוה"ק מרמו לאותו האיש מייסד הדת החדשה כתלמידו של יהושע בן פרחיה. וראה המצאתו של הרב אברהם יצחק דובאס, שהזוה"ק מרמו לתרי יש"ו, הגהות באר יצחק לאיגרת רבן יוחנן בן זכאי, אנטוורפן תרפ"ט, עמוד 33.

כה. תוספתא סוטה, פ"ה ה"ט; ירו' סוטה פ"א ה"ז.

כו. שבת דף קד ע"ב קטע זה צונזר, והוא נמצא בכת"י, ראה דקדוקי סופרים; ערוך השלם, ערך בן סטרא. וכ"ה בכת"י ותיקן, היברו. מס' 108.

כז. וכ"ה בכת"י יד הרב הרצוג, מס' 1; ופירנצה. זה מתאים עם המובא בתוספתא סנהדרין (כת"י ערפורט) (פ"ה ה"א): כיצד עושים לו [למסית] מוסרים לו שני ת"ח בבית הפנימי... וכן עשו לבן סטרא בלוד, נימנו עליו שני ת"ח וסקלוהו". ובתוספתא כת"י וויען הגירסא: "ישוע בן פנטיא". וראה ירושלמי סנהדרין פ"ז ה"י.

כח. סנהדרין דף מג ע"א. על פי הנוסח השלם בדק"ס, וכ"ה בכת"י תימן קדום ביותר, יד הרב הרצוג, 1; פירוש ר"ח כת"י הגניזה קיימברידג' טיילר-שכטר F4.10.

כט. נמצאות גירסאות שונות לאיות השם: להלן השוואת עדי הנוסח בתוספתא, כפי שהביא ר"ש ליברמן: כ"י ווינה (וכ"ה בדפוס ראשון, ובכת"י אוקס' בבבלי: בן סטרא. כ"י לונדון: בן סטרא. כת"י ערפורט: בן סטרא, ולכן נוטה ר"ש ליברמן לגירסת סטרא או סוטרא.

בבלי ^{מזוהה} בן סטרא עם בן פנדירא, ומפרש רב חסדא ששם אביו כלומר בעלה של האם, הוא סטרא, אבל שם בועלה הוא פנדירא וממנו נולד התינוק מקשה על כך הגמרא, שבעל האם היה פפוס בן יהודה ושסטרא היתה אמו, ואף מקשים שאמו היתה מרים 'מגדלא', שעבדה כקולעת שער נשים^{לא}. ומתרגמת הגמרא ש'סטרא' הוא כינוי של האם, כנאמר בפומבדיתא: 'סטתה זו מבעלה', כלומר היא סטתה ונאפה.¹²³⁴⁵⁶⁷

מקביל נוספת בחז"ל ש'בן פנטירא' הכוונה ליש"ו, נמצאת בתוספתא (חולין פ"ב) לב: "מעשה בר' אלעזר בן דמא שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא^{לי} לרפאותו משום ישוע בן פנטרא^{לי}, ולא הניחו ר' ישמעאל, שנתפס למינות". סיפור נוסף הובא שם: מעשה בר' אלעזר (בן הורקנוס) שנתפס למינות^{לי} והעמידו אותו על טעותו, והצטער והתחרט. אמר לו ר' עקיבא שבא לנחמו האיך התדרדר למצב זה, "שמא אחד מן המינים אמר לך דבר של מינות", השיבו ר' אלעזר: אכן הזכרת לי ש"פעם אחת היית מהלך באיסתרטא של ציפורי מצאתי יעקוב איש כפר סכנין ואמר דבר של מינות משום ישוע בן פטירי^{לי} והנאני". בירושלמי (שבת פ"ד ה"ד) מסופר על נכדו של רבי יהושע בן לוי נחנק בגרונו. בא אחד ולחש לו משמו של ישו בן פנדירא והתרפא. כשיצא אמר ריב"ל למרפא: מה לחשת לו, אמר לו: מילה פלוגית. אמר לו ריב"ל: מוטב היה אילו מת ולא נזקק^{סע}.

ל. יש להעיר ממאמרם (קידושין דף מט ע"ב): עשרה קבים כשפים ירדו לעולם, תשעה נטלה מצרים. ורש"י סנהדרין דף יז סוף ע"א (בדפוס שלנו) הצביע על המצרים כדוגמא לאלו המסיתים ומדיחים בכשפיהן, ונראה יותר מכוון הנוסח בדפו"י: כגון ישו הנוצרי.

לא. מן הענין לציין לכמה ראשונים שפירשו לגנאי נשים שסידרו וקלעו שערות נשים, שהלכו וריכלו מאחת לשניה^{וכדומה}, ר"ח ותוס' ר"י הזקן, לקידושין דף מט ע"א.

לב. בתוספתא שלנו צונזר, וגירסא זו נמצאת במהדורת צוקרמנדל, חולין פ"ב, עמוד 503. סיפור זה הובא גם בבבלי ע"ז דף טז-יז, ובירושלמי שבת פ"ד סוף ה"ד, וגם כאן צונזר, ומופיע בירושלמי כת"י ליידין וכע"ז בבלי כת"י מינכן: "ובא יעקב איש כפר סמא משם של ישו פנדירא". רש"ל משער שהיה כתוב פנטירא ותוקנה לפנדירא, הירושלמי כפשוטו, א, עמוד 188. ובמק"א הוא מוסיף שכתוב השם במסורת היהודית היא בדרך כלל 'פנדירא', ולעומתו השם פנטירא היא מסורת נוצרית, הערות לפרק א' לקהלת רבה, מחקרים בקבלה, ירושלים תשכ"ח, עמוד קעב.

לג. מתלמידי יש"ו, רש"י בדפו"י, הובא בראשונים על אתר ונראה הע' 1 לתשובת מהרי"ט. ושם המדובר ביעקב אחיו של יש"ו, שנהיה לראש הכת לאחר הריגת אחיו, עליו ראה קלויזנר, א, עמוד 54-58; ב, עמוד 14.

לד. כמובן שמילים אלו צונזרו אבל עקבותיהן מופיעות בכתבי הראשונים: תוס' בע"ז כתבו: לרפותו בשם רבו; מהר"ם חלאוה לפסחים כה ע"א: משמו של אותו האיש; תוס' ר"י ע"ז שם: משום ישו בר פלדירה.

לה. יש להעיר מפירוש רש"י (בדפוסים ראשונים) על מאמרם (סוטה דף מט ע"ב): והמלכות תיהפך למינות, הנמשכים אחר טעות של יש"ו ותלמידיו נקראים מינים. ראה מהדורת עוז והדר.

לו. בכת"י לונדון: ישו פנדרא, כ"י וינא: ישוע בן פנטירא.

ללחשך, וכך היה שמת'י. הרי לנו ש'בן פנטירא' לח הוא הוא אותו האיש, שהיה מכשף ומרפא וחכמינו ציוו לברוח ממנו כמזן הכיעור'ל.

רבים הם הראשונים שנקטו שממזר זה הוא הוא אותו האיש יש'ו הנוצרי, והרי פפוס בן יהודה היה בתקופת רבי עקיבא שנים רבות אחרי בן פרחיה'א.

גימטריא נפלאה כגנותו של "ישו בן פנדירא ומרים", מצא רבי יהודה החסיד, והוא כל מילות הפסוק (עקב ז, כו): 'לא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם' שמספרם

לז. בדומה לו: ירושלמי ע"ז; קה"ר, פ"י פיס' ה.

לח. פתרונות רבים הוצעו לפענח את הכינוי פנטירא: י"א ששורשו מלשון יוונית במובן של חותן, ויש שביארו כשם פרטי, ויש שהסבירו שהוא עלמה בתולה, ויש שפירשו 'נפקת-ברא', כל אלו הובאו במאמרו של ד' רוקח, "בן סטרא בן פנטירא הוא", תרביץ לט (תשל"ל) עמוד 9-18. ומציע שם שמקורה מיוונית ופירושה 'צל' היינו בן צלב, והוא כינוי גנאי על שנצלב. לאוטרבון (עמוד 523-526) משער שהאיות הנכון הוא סרטא, ע"ש הסריטה על בשרו, מאידך מיכה יוסף משער שהכתיב הנכון הוא 'דסטה' והוא דוסיטיאוס אשר פרש מן השומרונים, ישו בן חנן, ת"א תשי"ט, עמוד עז-עט. ב"צ רוזנפלד טוען שהכוונה לתלמידו של אותו האיש, לוד וחכמיה בימי המשנה והתלמוד, ירושלים תשנ"ז, עמוד 176-177. רש"ל בדעה שהנוסח הנכון הוא 'בן סטרא', ואין הכוונה ישו, תוספתא כפשוטה, מועד, א, עמוד 180. הרב ח"י קאהוט כתב: "שם פנדירא מצוי הרבה אצל הנכרים בימי קדם" והביא על כך דוגמאות, ערוך השלם, ערך בן סטרא. אחת מראיותיו הוא דברי ר' אברהם פריצול בשם הרמב"ם שפנדירא היה גוי! ר' אברהם פריצול היה חכם אטלקי חי בין השנים ר"א-רפ"ו לערך. ניהל וויכוחים עם הכמרים הנוצריים, שהעלה אותם בספרו 'מגן אברהם'. ספר זה מג"א נשאר עדיין בכת"י, פרק נט שלו פורסם ע"י צורב הניחודים אייזנמענגער הפרוטסטנטי בספרו 'יהדות הנגלית' [גרמנית] פפד"מ ת"ס, שנעשה לספר היסוד של האנטישמיות בזמן החדש. הוא ליקט מאמרים נגד הגוים שמצויים בספרות היהדות. והנה אעיר בשנים: הח' דוד שמואל לווינגר, העלה שפרק זה לא יצא מידי הרב פריצול. ב. כנראה שסמך על דברי הרמב"ם באגרת תימן שלו (מהדורת שילת עמוד קכ); מי שמצא זה הדעת ישוע הנוצרי שחיק עצמות, והוא היה ישראל שאף על פי שהיה אביו גוי ואמו ישראלית..." אבל לא הזכיר 'פנדירא'! לז. גם המהרי"ט ז"ל בתשובה הנדפסת להלן השווה בין המובאות מירושלמי כדי להוכיח שבן פנטירא הכוונה ליש"ו.

מ. תוס' חגיגה דף ד ע"ב ד"ה הוה שכיח, על המסופר שם שמלאך המות סיפר לרב ביבי בר אביי, שפעם אחת אמר לשלוחו שילך ויהרוג עבורו את מרים מגדלא שיער נשייא, וטעה והרג אישה ששמה דומה לה; חידושי הרמ"ה אבולעפיא, ירושלים תש"ס, סנהדרין שם; תוספות חכמי אנגליה, שם; התשב"ץ בספרו קשת ומגן, דף ד ע"א: "ובפרק נגמר דין אמר כי ישו נתלה ערב פסח, וכן הוא באון גליון". וכן הוא לפי כל הני ראשונים ואחרונים שצינתי בהערות למהרי"ט הע' 1. וכן דעתו של רבי אפרים מבונא -תלמידו של ר' שמואל בר נטרוני חתנו של הראב"ן, בפירושו לפיוט 'אלהים אל לך דומי', פורם מכת"י בערוגת הבשם, ח"ד עמוד 47-48.

ומן הענין לציין לפירושו של רבי אברהם ב"ר עזריאל -תלמידו הגדול של בעל הרוקח- לפיוט 'עקידה' למנחה של יוה"כ: "אלהים אל דמי לדמי", בו כתוב: 'יחום הזמה אליו ראש מליקד', פירושו: "כל זאת עושים לנו האומות בשביל שאין אנו רוצים לכרוע וליקוד לתלוי זה ישו הנוצרי, שהוא יחום אשת הזימה, שיחמתו אמו בדעת ובזימה", ערוגת הבשם, ח"ג דף 339.

מא. ראה ברכות דף סא ע"ב; מכילתא, שמות, יד, כט.

אוצר החכמה

עולה 2069, מכון נגד המשפט: "הנה ישו הממזר בן יוסף בן פנדירא ובן מרים מגדלאה דנשיא" כב, והוא פלאי.

וכן נקטו שנים מחכמי ספרד בני דורו של ר"ת, אשר ניהלו ויכוח עם הנצרות, ואשר יצאו לדרום צרפת עקב רדיפות המוסלמים הקנאים, האלמוהדון, בספרד בשנת תתק"ח: רבי דוד קמחי^{כב} ורבי יעקב ב"ר ראובן^{כד}. וכ"כ רבי יצחק ב"ר משה הלוי דוראן מקטלוניה (אשר חווה על בשרו גירוש קנ"א)^{כה}. מחכמי ישראל אחרי הגירוש אציין לשנים: רבי חיים וויטאל^{כו} ור' מנחם מן אמלנדר מאמסטרדם^{כז}.

רבי גדליה בן יחייא בעל 'שלשלת הקבלה' גם הוא דרך בנתיב זה: "זה יהושע בן פרחיה אינו המלמד תורה לתלמיד הרמזו כמו שחשבו קצת האנשים, אבל היה אחר בימי תלמידי הלל ושמאי כמו שבעים שנה קודם חורבן הבית"^{כח}.

מב. ספר הגימטריאות לריה"ח, ירושלים תשס"ה, ח"ב, עמוד תרנב.

מג. "והנה היה ישו בקרוב לחורבן בית שני שנחרב ירושלים", ספר הברית, ירושלים תשל"ד, עמוד 36.

מד. "והכל יודעים באמת כי זה משיחכם לא נולד כי אם באחרית מקדש שני", מלחמות השם, ירושלים תשכ"ג, עמוד 87.

אוצר החכמה

מה. "ישו נולד בימי הורדוס... והנה ראיתי להחכם ר' לוי בר חיים שכתב ב'תכונה' שלו כי ישו קודם לחורבן היה כמאה ועשרים שנה, לא ידעתי מאין היה לו זה, ומה שכתבו חכמי האמת כי היה תלמיד לר' יהושע בן פרחיה יראה אמת... אמנם לא נודע בבירור התאריך...", כתבי פולמוס לפרופיאט דוראן, ירושלים תשמ"א, עמוד 60-63. ר' לוי בר חיים היה חכם מדרום צרפת שכתביו הוחרמו בוויכוח על לימוד הפילוסופיה שניטש בין שנת ס"ג לשנת ס"ה. ספר התכונה הוא חלק של חיבורו הגדול 'לוית חן'.

מו. "... וזהו שכתוב 'כי יסיתך אחיך', האמנם היה ישראל אחינו כמוני מצד מרים אמו, אך לא מן אביו – כי היה פנדיר"א המצרי כנודע, וזהו אמר 'בן אמך' ולא בן אביו", עץ הדעת טוב, פ' ראה. מקור לאימרה זו מצאנו אצל חד קמאי דקמאי, אצל רבי שת בר יפת הרופא, מחכמי אר"צ בתקופת הראשונים, בפירושו לפסוק הנ"ל: "אחיך בן אמך, זה ישוע הנוצרי, כי הוא נודע באמו ולא באביו, על כן אמר 'בן אמך'. והוא מראה עצמו שמשלים את התורה ומאמת דבריה ומצותיה, והוא וחבריו רחוקים ממך כרחוק מזרח ממערב", פירוש 'חמאת החמדה' עה"ת, ירושלים תשס"ה, דברים יג. ז. ולכאורה דברי הרח"ו ז"ל סותרים למה שהועתק לעיל משמו שהיה תלמידו של יהושע בן פרחיה, ודו"ק.

מז. שארית ישראל, אמ"ד תק"ג, מהד' הומינר, עמוד רצו.

מח. שלשלת הקבלה, וינציה שמ"ז, דף כה ראש ע"א. תמוה, שה'צמח דוד' העתיקו בשינוי: בימי הלל ושמאי היה אחד מתלמידיהם הנקרא גם הוא רבי יהושע בן פרחיה, והוא היה רבו של הנוצרי, כך כתב בספר אבן יחייא, ואם קבלה הוא נקבל", צמח דוד, שנה תשכ"ח; לדעתי לא התכוין אבן יחייא לומר שהיו שני בן פרחיה. אלא שני יש"ו. איברא כי המשך דברי היוחסין צ"ב: הוא כותב שבן פרחיה "האריך ימים מאוד", ואם כן הוא, למה לי שני יש"ו, הוא היה תלמידו של בו פרחיה בזמנותו.

ע"ד דעה זו חלק ר"ת בתקיפות: לשיטתו בן סטרא אינו ישו הנוצרי, שהרי הוא היה מתלמידי יהושע בן פרחיה^מ. במקום אחד הובאה גירסא בה תוקף ר"ת את הסוברים אחרת: "אומר ר"ת, כל האומר בן סטרא [הוא] הנוצרי, אינו אלא טועה"^נ.

אוצר החכמה

שני יש"ו הוי

מאידיך רבים הם הסוברים ששני יש"ו היו: אחד בתקופת הווגות, וגם הוא הדיח את ישראל, והשני סמוך לחורבן הבית והוא אשר ייסד את הדת הנוצרית. הראשון - תלמידו של יהושע בן פרחיה - גם הוא הסית והדיח, ואכן כך מביאה הגמרא בהמשך המעשה עם הרחקתו בידי רבו זה: "אמר מר, ישו הנוצרי כישף והסית והדיח את ישראל"^{נא}, רק אינו ברור האם גם לראשון כינו ב"נוצרי". שיטה זו ידועה שהיא של "בעלי התוספות". הראשון שהעלה רעיון זה הוא רבי יחיאל מפארז' בוויכוחו: "לפי האמת לא היה זה אלהיכם, כי ישו זה היה בימי יהושע בן פרחיה ובימי ינאי המלך... נמצא שהיה קודם שלהם יותר ממאתים שנה... ויכול להיות שגם שלהם היה נקרא שמו ישו ותרי ישו הוי"^{נב}. הדים רבים היו לו לויכוחו של רבי יחיאל מפארז'. כבר התשב"ץ בוויכוחו מזכירו: "ושמעתי כי בעלי התוספות כתבו וכן ראיתי בוויכוח ה"ר יחיאל בן יוסף הצרפתי..."^{נג}. כן גם דעת הרא"ש בתוספותיו, לסוטה דף מז ע"א: "ישו הנוצרי כישף והדיח והסית את ישראל. אין זה ישו הנוצרי האמור בסנהדרין פרק 'נגמר הדין', שתלאוהו בערב פסח, שאותו היה בימי הילני המלכה, סמוך לחורבן הבית, ויהושע בן פרחיה היה מדורות הראשונים סמוך לבנין הבית, קודם לשמעון בן שמח שהיה בימי ינאי המלך"^{נד}. כנראה שכן היה כתוב גם בתוס' למסכת סנהדרין (דף קז:) על מאמרם שם: ישו הנוצרי כישף והסית והדיח^{נז}, ואני לא מצאתיו, לא בדפוס ולא בכת"י.

ממ. תוס' ברכות דף סא ע"ב, סוטה דף מז ע"א.

נ. תוס' הרא"ש שבת דף קד ע"ב.

נא. דקדוקי סופרים, סנהדרין שם.

נב. ויכוח רבינו יחיאל מפארז' (מרגליות), לבוב תרפ"ח, עמוד 5.

נג. קשת ומגן, דף יא ע"א.

נד. תוספות הרא"ש, מהדורת מכון הרי פישל, תשכ"ח, סוטה דף מז ע"א ד"ה כדאמרינן, וכן הוא בהוספות לתוס' הרא"ש מכת"י, פורסמו במבוא לתוספות איוורא, ירושלים תשכ"ט, עמוד 101.

נה. כן כתב בכת"י המיוחס לרבי יהודה החסיד בפירושו ל'עלינו לשבח': "והתוספות כתבו במסכת סנהדרין הביאו דתרי ישו הוי, וכן קבלה אמיתית", כת"י אוקספורד 1960, דף 155, הועתק בספר עיונים בספרות חסידי אשכנז, רמת גן תשל"ה, עמוד 82 [אולם נראה לי שאינו אלא הוספה מאוחרת, והנימוק בזה: אין דרכו של ריה"ח להביא דברי תוס'. וכן בכל הכתבים שיצאו מבית מדרשו של ריה"ח המפרשים 'עלינו לשבח' לא הביאו דברי התוס']. וכן כתב מהר"ל בחא"ג שלו לסנהדרין שם. רבי דוד גאנז מביא מסורת זו בשם התלמוד בעצמו, וכנראה התכוין לתוס' שם, וז"ל: "וכבר אמרו בפרק חלק דתרי ישוע הוי", צמח דוד, ח"ב שנה ג"א תשס"א (הועתק בסדר הדורות). וכבר העיר ע"ד רבי צבי בנימין אויערבוך: "לא מצאתי בשום מקום בש"ס", נחל אשכול, הל תפילה, ס"ק יד.

ובכן נקט רבי אהרן ווירמש, אב"ד ור"מ במיץ, והשיג בכך על דברי היוחסין¹.

שיטה נוספת, תמוה במקצת, סוברת שהיו שני יהושע בן פרחיה. כן כתב בספר הקבלה להראב"ד בכמה כת"י וז"ל: "ונראים הדברים שהיה בימי הלל ושמאי יהושע בן פרחיה חכם אחר, שהלך גם כן לאלכסנדריה של מצרים וישו עמו, ומשם נחלקו"², היינו לא רק שהיו שנים באותו שם יש"ו שעברו אותו קורות חיים, רק יש"ו השני שם רבו, כשם רבו של היש"ו הראשון.

דעה ייחודית לרבינו מנחם המאירי, שיש"ו הנוצרי אינו מוזכר כלל בכתבי חז"ל, וכלל לא התייחסו אליו, והמקומות שכן הוזכר, הן לדבריו הוספות מאוחרות. בסדר הדורות שלו כותב רבינו המאירי בהגיעו לתולדותיו של יהושע בן פרחיה: "הוא היה רבו של יש"ו הנזכר במקומו בתלמודינו. ואם כן אינו אותו שמוענין קצת האומות עלינו מעניינו לפי מנינם, שהרי הוזכר בתלמודינו בזה-קודם למנינם בששים או בשבעים שנה"³; ובפירושו לסוף מסכת סוטה האריך לברר את שיטתו זו, ואלו עיקר דבריו: "...אלא שמעות מפורסמת היא, וזה שהוזכר כאן [ישו תלמיד יהושע בן פרחיה] היה אחר, שכעס בעצמו, ועבד את האלילים, ומרד על החכמים, וחלק עליהם, וכישף והסית והדיח, ועל זה בעצמו... ואף שם [במס' גיטין] כל שגורס שם לוויי [=הנוצרי] שבוש סופרים הוא בלא פקפוק"⁴.

רבינו המהרי"ט ז"ל בתשובה מעלה טענה - בהנחה שבן פפוס היה צדיק וחכם, האיד נכשל בבן עובד ע"ז ומכשף.

על אף קושי הבנה שבהערתו זו, יש מן המקום להמתיק את הנושא בכך שמצאנו בקמאי דקמאי שיישבו קושי זה באופן כללי.

במדרש תנחומא (סוף פ' חיי): "אמר הקב"ה, בעוה"ז הצדיקים מולידים טובים ורעים, אבל לעוה"ב כולם יהיו צדיקים".

הסבר לכך על דרך הסוד מצאנו בספר הפליאה (דף טז טור ג'): "רשע בן צדיק אינו כשורש האילן ואינו מכוון, וצדיק בן רשע אין זה בן הרשע בכה, רק בן צדיק

נו. מאורי אור, מיץ תקפ"ז, חלק בן גון, דף קפב ע"א, למסכת סוטה דף מז.

נו. כת"י אדלר, 2237; כת"י אדלר, 1737; כת"י אוקספורד, 9; אוקספורד, 162; די-רוסי, 1.117.

נח. פתיחה לחיבורו למסכת אבות, עמוד 28, הוא מוסיף שם שהאריך בביאור החשבון בפירושו למס' סוטה, קטע זה צונזר והודפס לראשונה במאירי מהדורת מכון התלמוד הישראלי, מאירי סוף סוטה.

נמ. בית הבחירה עמ"ס סוטה, הוצאת מכון התלמוד הישראלי, דף מז ע"א, ד"ה לעולם.

הוא ובא ושכן באוהל רשע כדי להשיב הרשע מפשעיו". הסבר נוסף הובא בכתבי האריז"ל:
 "כי לפעמים מוליד הבנים מן ניצוצות של שורש נשמתו ולפעמים מנשמות שרשים אחרים"^פ.
 הסבר נוסף מאת האר"י הוא: "כבר נודע כי רוב הבנים ^{אוצר החכמה} מנשורש אחד כי זהו מן
 החסד וזה מן הגבורה וכיוצא בזה ובפרט במגולגלים, כי אין להם יחוס עם אבותיהם או
 אמותיהם כלל ועיקר... ואחר תחיית המתים אין יחס לאם עם הבן אם לא בהיות נשמותיהם
 משורש אחד ואז נשארים מחוברים כבראשונה"^{פא}.

^{אוצר החכמה}

פ. שער הגלגולים, הקדמה י.

פא. שער המצוות פ' יתרו. וראה עוד מדבר קדמות, מערכת ר' סע' ט.

1234567